

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-17>
УДК 316.614:005.336.2]:[376-056.26:616.896]-053.2

Тетяна Юрїївна Суменко

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2485-5989>

музичний керівник, організатор культурно-дозвіллєвої діяльності
Комунальний заклад «Харківський міський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Промінь»
м. Харків, Україна
mississumenko@gmail.com

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ ТА РОЗЛАДОМ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Науково-методична стаття присвячена проблемі пошуку засобів формування соціальної компетентності дітей з порушеннями розвитку. У ній обґрунтовано важливість використання в корекційно-педагогічній роботі з дітьми зі складними порушеннями розвитку та розладами аутистичного спектру методів групової роботи, казки, проектної діяльності, інтерактивної онлайн-гри, SST, комплексних стратегій, елементів соціодраматичної гри. Також презентовано методи, успішно використовувані авторкою в своїй практичній роботі з формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та аутизмом, як-от: асоціативні етюди, соціальний парнінг, соціальні картки, френдінги, шопінг-історії.

Ключові слова: соціальна компетентність, розлад аутистичного спектра, складне порушення розвитку, метод, діти з порушеннями психофізичного розвитку.

Вступ. Діти із складними порушеннями розвитку, як і діти із розладом аутистичного спектра у житті стикаються із численними труднощами, зумовленими недорозвиненістю потрібних їм соціальних навичок, що унеможлиблює досягнення комфортної якості життя та, інколи, навіть елементарних соціальних цілей, перешкоджає появі відчуття безпечності перебування у відкритому соціальному просторі, обмежує спілкування з однолітками, спричиняє соціальну дезаптацію. Адже обмеження домашнім середовищем значно уповільнює соціально-розвиткові процеси, обтяжуючи їх недостатнім рівнем інклюзивної компетентності батьків. Відтак, під час корекційно-розвиткової роботи з дітьми як в домашніх умовах, так і в умовах реабілітаційних установ, особлива увага дорослих (батьків та фахівців) має приділятися формуванню у дітей цих груп соціальної компетентності.

Питання формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку є предметом вивчення як українських, так і зарубіжних науковців. Так, Н. Ярмола (2020)

обґрунтувала аспекти формування соціальної компетентності дітей зі складними інтелектуальними порушеннями в умовах навчальних закладів. Н. Горішна (2022) у своїх дослідженнях аргументувала, що причиною освітніх труднощів дітей із порушеннями розвитку є несформованість соціальних навичок та низький рівень соціальної компетентності. F. Gresham, D. MacMillan (1997) у своїх наукових доробках дійшли думки про те, що низький рівень соціальної компетентності дітей цієї категорії робить їх соціально непомітними. Halberstadt A. G., Denham S., Dunsmore J. C. (2001) досліджували афективні характеристики дітей із порушенням розвитку та рівні сформованості у них соціальної компетентності. M. Sotelo (2009) проаналізувала труднощі із навчанням у дітей з особливостями розвитку у підлітковому віці та обґрунтувала свою думку, що об'єктивною причиною такої проблеми є дефіцит соціальної компетентності. A. Craig, E. Brown, J. Upright, M. DeRosier (2016) висвітлили питання ризиків інвалідності у дітей раннього віку та означили стратегії формування соціальної

компетентності дітей раннього дошкільного віку з особливостями розвитку, що передбачають збільшення позитивної взаємодії та комунікації із однолітками. Borca Claudia-Vasilica (2017) вивчала питання формування соціальної компетентності дітей з вадами зору та дітей з інтелектуальними порушеннями, шляхом наукового експерименту з'ясували, що сенсорна та інтелектуальної дисфункції відіграють важливу роль у розвитку соціальних навичок.

Питання формування соціальної компетентності дітей розладами аутистичного спектру також знаходяться серед найактуальніших дослідницьких завдань. Так, Н. Виспінська (2021) підкреслила необхідність формування соціальних умінь і навичок під час взаємодії з дітьми із розладом аутистичного спектра та зауважила їх важливість для загального розвитку дитини. Т. Гладун (2020) системно вивчила шляхи розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку цієї нозологічної групи. Т. Скрипник (2010) детально охарактеризувала феноменологію аутизму та наголосила на соціальних аспектах розвитку дітей. Т. Саєнко (2022) дослідила вплив особливостей дизонтогенезу дітей із розладами аутистичного спектру на їхню поведінку в освітніх ситуаціях.

Характеристику методів формування соціальної компетентності дітей досліджуваних нами нозологічних груп висвітлено в працях Brian Spitzberg (1983), Albert J. Cotugno (2009), Soo-Young Hong, Elizabeth A. Steed, Lori E. Meyer, Ibrahim H. Acar (2022) та інших. Зокрема, Н. Кубата та М. Айзенбард (2018) розкривають вплив ігрової діяльності на розвиток соціальної компетентності дітей з нормотиповим розвитком та рекомендують формувати соціальні навички саме через гру. О. Литвишко (2019) у своїй науковій роботі обґрунтовує думку, що дієвим методом формування соціальної компетентності дітей є казка. Д. Губарева (2021) робить акцент на засобах проектної діяльності дітей та наголошує, що педагогіка співробітництва й інтеграція проєктного навчання можуть стати фундаментом формування соціальної компетентності дітей.

Стійкий інтерес вчених до порушеної нами проблеми актуалізує подальші розвідки, зокрема, вивчення дієвих методів формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та дітей з аутизмом, що і складає **мету нашого дослідження**.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, індуктивне узагальнення наукових поглядів та позицій щодо наукового феномену соціальної компетентності дітей із РАС та СПР, систематизація методів формування соціальної компетентності досліджуваних нозологічних груп.

Особливості формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та розладом аутистичного спектру. У науковому просторі під дефініцією «соціальна компетентність» розуміють такі соціальні конструкції як: міжособистісні відносини, спілкування, соціальні та соціально-побутові навички. Steve Duck (1987) розглядає соціальну компетентність як функціонально ефективну взаємодію між особами. Науковець стверджує, що коли існує мотивація до спілкування у конкретних міжособистісних відносинах, усі соціальні конструкції формуються автоматично. На думку дослідника саме у соціальній взаємодії у дитини з'являється потреба у використанні мови та невербальної комунікації. Погоджуємося з думкою Steve Duck (1987), що соціальна компетентність передбачає вищезазначені соціальні конструкції, та разом із тим наголошуємо на тому, що соціальна компетентність дитини зі складними порушеннями розвитку (далі – СПР) та з розладом аутистичного спектра (далі – РАС) вимагає першочергово й правильного сприйняття соціальної взаємодії. Дитина зі складними порушеннями розвитку має бути вмотивованою до двосторонньої комунікації та розуміти деталізований алгоритм взаємодії. Без мотивації та елементарного уявлення про алгоритми взаємодії сформувати певні знання та навички спілкування із сторонніми людьми їй буде вкрай важко.

S. Denham, A. Halberstadt (2001) у своїх працях акцентують увагу на тому, що для здійснення соціальних дій діти із особливостями розвитку мають навчитися сприймати соціальні

сигнали та правильно їх інтерпретувати. Окрім того, вчені описують соціальну компетентність дітей з розладом аутистичного спектра як соціально бажану поведінку, що більшою мірою є продуктом успішно розвинених процесів соціального сприйняття. На думку Albert J. Cotugno (2009), соціально компетентною є така особа, яка для досягнення бажаного результату розвитку може використовувати особисті й навколишні ресурси.

Вчені (Н. Виспінська (2021), Н. Горішна (2022), Т. Скрипник (2022) та ін.) доходять спільної думки про те, що діти із РАС, як і діти зі СПР, мають стійкий дефіцит ініціювання, встановлення та підтримки соціальної взаємодії, комунікації із сторонніми особами. Через низький рівень соціального досвіду у реаліях соціального життя діти цих категорій не мають уявлень про гнучкі моделі соціальної взаємодії, що серйозно впливає на особисту, соціальну, сімейну та освітню сфери їх життя. Такі перепони обмежують інтереси та загальне функціонування дітей, про що свідчить їх стереотипна поведінка, вузьке коло спілкування, дефіцит соціальної компетентності в цілому.

Soo-Young Hong, Lori E. Meyer, Ibrahim H Acar, Elizabeth A. Sted (2022) у своєму дослідженні зосередили увагу на теорії, що зовнішня підтримка та досвід батьків впливають на формування соціальної компетентності дитини з порушеннями розвитку. Дослідники наголошують, що партнерство між навчальним закладом та родиною, індивідуальні програми втручання, мають значний вплив на позитивну динаміку рівня сформованості соціальної компетентності дитини із особливостями розвитку, проте у надолуженні соціальної компетентності відіграють важливу роль ще й особистісні характеристики розвитку дитини та умови, у яких вона живе і навчається. Позитивна динаміка формування соціальної компетентності дитини зі СПР та дитини із РАС характеризується:

- здатністю розуміти алгоритм взаємодії із сторонніми особами;
- здатністю сприймати сторонню точку зору у різних життєвих ситуаціях;
- здатністю застосовувати власний досвід та знання у соціальному ландшафті;

- навичками швидкої та прийнятно-гнучкої реакції на перспективні соціальні виклики у буденному житті;
- уявленнями про причинно-наслідкові зв'язки власної поведінки;
- власним соціальним досвідом.

Огляд методів формування соціальних навичок дітей з порушенням розвитком.

Цікавою для реалізації нашої дослідницької задачі є робота Ashley B. Craig, Emily R. Brown, James Upright Melissa E. DeRosier (2016), в якій автори наголосили, що формування соціальних навичок у дітей відбувається з використанням *методу опанування стратегіями віртуальних ігор*. Автори використали *метод впровадження інтерактивної онлайн-гри*, де у віртуальному вимірі діти мали втілювати власні стратегії щодо вирішення соціальних проблем. Науковці засвідчують позитивний вплив методу за звітністю батьків та підкреслюють, що даний метод формування соціальної компетентності якісно впливає на поведінкові особливості, самооцінку, ефективність засвоєння соціальних навичок. Це дослідження є доказом того, що ігровий підхід істотно впливає на вдосконалення соціальної взаємодії, підвищення рівня соціальних знань та соціального функціонування в цілому.

B. Spitzberg (1983) та Annegret F. Hannawa та Brian H. Spitzberg (2015) виділяють *метод групового навчання соціальним навичкам (SST)* як дієвий інструментарій у поведінковій корекції та ефективний компонент схем лікування дітей з розладами аутистичного спектра. Albert J. Cotugno (2009) інтерпретує метод SST в розрізі дієвого підходу у практиці щойно набутих навичок у натуралістичному форматі, який сприяє встановленню комунікації з іншими дітьми.

У дисертаційному дослідженні M. Sotelo запропоновано пілотний проєкт з впровадження *методу групового втручання та комбінованих стратегій* для підвищення соціальної компетентності дітей із розладом аутистичного спектра. У проєкті взяло участь 18 дітей з РАС 4-6 років. Комбіновані стратегії впроваджувались під час кожного групового втручання і передбачали участь батьків, малювання, відеомодельовання, соціальні історії, елементарну

економіку та написання простих текстів. Батьки спостерігали за заняттями протягом 12 сесій, активна фаза соціальної взаємодії між дітьми та батьками впроваджувалась на останніх 4 сесіях. За результатами проведеного дослідження та отриманими балами у протоколах експерименту виявлено, що значно покращилась соціальна чутливість дітей із розладом аутистичного спектра. Такий успішний приклад, як дієвий метод формування соціальної компетентності дітей із розладом аутистичного спектра, можемо запозичувати для роботи українських фахівців у корекційно-розвитковій роботі в межах реабілітаційного маршруту у закладах, що надають послуги із соціальної, трудової, медичної та психологічної реабілітації дітей зі складними порушеннями розвитку. Слід виокремити і проведеному роботі з батьками як функціональний важіль з розвитку їхньої інклюзивної компетентності.

Окремої уваги заслуговує пілотне наукове дослідження, здійснене Е. Portman Minne, М. Semrud-Clikeman (2011). Вченими було розроблено програму, яка передбачає впровадження декількох методів формування соціальної компетентності, спрямованих на взаємодію дітей із розладом аутистичного спектра між собою для підвищення їхнього соціального сприйняття. Дослідження містить припущення, що проблеми власної інтерпретації соціального сприйняття лежать в основі соціальних проблем із комунікацією. Експеримент базувався на використанні *методу соціодраматичної гри* у груповому форматі. Заняття в рамках цієї програми проводилися в малих групах, містили комп'ютерні ігри та тренінги для батьків дітей із розладом аутистичного спектра. Якісний аналіз зібраних дослідниками даних засвідчив ключові зміни у соціальних взаємодіях, які відбулися під час запропонованого втручання. Отримані результати довели, що для формування соціальної компетентності дітей із розладом аутистичного спектра необхідно створити певні умови у ресурсному середовищі та враховувати їх індивідуальні особливості поведінки та особистісні дефіцити соціального досвіду.

Н. Кубата, М. Айзенбард (2018) у науковій

роботі презентують *ігрову діяльність як один із провідних методів* формування соціальної компетентності дітей та шляхом експериментальної роботи доводять значимість ігрової спрямованості навчально-виховного процесу і можливості реалізації низки завдань для формування соціальних навичок. О. Литвишко (2019) зазначає великий вплив та значення художніх творів у житті дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком. На думку авторки, *казка є ефективним методом* формування соціальної компетентності дитини та створює фундамент для емоційного, духовного, розумового та психологічного розвитку. Д. Губарева (2021) вважає, що *проектна діяльність як метод формування соціальної компетентності дітей шкільного віку з нормою інтелекту* збагачує особистий досвід та створює можливості аналізу життєвих ситуацій у віртуальному та реальному житті.

У власній практичній діяльності в межах реабілітаційної установи для дітей зі складними порушеннями розвитку та розладом аутистичного спектра нами впроваджено як вищезазначені, так і інші методи формування соціальної компетентності (асоціативні етюди, соціальні ларпінги, френдінги, соціальні картки, шопінг-історії), що забезпечують активне поєднання завдань корекційно-розвиткової та практичної спрямованості (Таблиця 1).

Асоціативні етюди – короткі віршовані тексти, зміст яких викликає у дітей певні асоціації. Принципи реалізації цього методу: 1) перегляд картинки, на якій вказується об'єкт, суб'єкт, дія, подія; 2) розучування тексту за допомогою ритмічних схем, створених окремо для кожної вправи; 3) промовляння віршованих рядків з чітким відбиванням ритму (за допомогою оплесків, олівців, елементів конструктору лего і т.д.); 4) розучування відповідних рухів або елементів ритмопластики, що підкріплюють асоціативне мислення дитини у відповідності до картинки. Розучування та реалізація такого методу за вказаним алгоритмом сприяють кращому розумінню, запам'ятовуванню віршованого тексту та допомагають у виконанні практичних вправ.

Соціальний ларпінг – це комунікативно-рольова гра, що ґрунтується на основі довільної творчої взаємодії всіх учасників процесу в режимі реального часу із програванням «реально існуючих» соціальних проблемних запитів дітей зі складними порушеннями розвитку, зокрема й дітей із розладом аутистичного спектра. Основна мета полягає у надолуженні соціального досвіду через емпіричну складову кількісних взаємодій у соціальних контактах під час творчої діяльності.

Соціальний френдінг – добровільна, задалегідь погоджена зустріч двох і більше осіб, що заснована на взаємному інтересі та враховує індивідуальні потреби, запити усіх сторін. Мета цього методу полягає у поглибленій соціалізації в умовах реального соціального простору, надолуженні навичок двосторонньої комунікації. Соціальний френдінг надає можливість дітям зі складними порушеннями розвитку та дітям з розладом аутистичного спектра здобувати власний соціальний досвід: знайомитись з іншими людьми, працювати у команді, виконувати та надавати інструкції, діяти у нових умовах, спілкуватися, бути пасивним або активним спостерігачем/учасником. В умовах реабілітаційної установи учасниками соціального френдінгу можуть бути діти зі складними порушеннями розвитку та розладом аутистичного спектра разом з батьками, вихованці з різних вікових груп, представники інших організацій (волонтери, студенти, фахівці і т.д.). Приклади соціального френдінгу: святково-розважальні заходи, екодіяльність, прогулянки, екскурсії, пікніки.

Соціальні картки – спеціальні карти, на яких зображені соціальні алгоритми, що зустрічаються у буденному житті людей: взаємодія у суспільстві, використання предметів побуту, алгоритми виконання побутових завдань, життєві ситуації, абстрактні зображення. Основна мета методу роботи із соціальними картками: сформувати у дітей зі складними порушеннями розвитку та дітей із розладом аутистичного спектра уявлення, розуміння та принципи

виконання чітких соціально важливих алгоритмів з подальшою генералізацією набутих навичок. Завдання дитини: дібрати відповідну карту, яка може сприяти вирішенню конкретної ситуації, за можливості обґрунтувати своє рішення і вибір.

Шопінг-історії – ілюстрований збірник історій, що містить картки, галочкові списки, чек-листки, алгоритми, які під керівництвом фахівців реабілітаційних установ або батьків можуть використовуватися дітьми зі складними порушеннями розвитку та дітьми із розладом аутистичного спектра під час освоєння навичок із елементарної фінансової грамотності. Даний метод формування соціальної компетентності допомагає дітям вказаної категорії орієнтуватися у поняттях: мої базові потреби, бажання, права, обов'язки, гроші, решта, покупець, продавець, категорії продуктів, акція, ціна, якість товару, уцінка і т.д. На відміну від індивідуалізованих соціальних історій, шопінг-історії – це універсальні картки з липучками, що зібрані у збірник. За допомогою запропонованих графічних міні-зображень дитина під керівництвом фахівців або батьків вчиться самостійно складати списки необхідних для закупівлі продуктів, враховувати власні потреби, бажання, робити вибір та діяти за складеним алгоритмом під час здійснення покупок. У перспективі дитина самостійно має навчитися складати свою шопінг-історію та діяти у відповідності до складеної інструкції.

Наш досвід роботи в реабілітаційній установі дозволяє констатувати факт, що реалізація методів формування соціальної компетентності у дітей з СПР та РАС сприяє набуттю власного соціального досвіду, надолуженню соціальних дефіцитів, розвитку уявлень про людські якості, вирішення конфліктів, формуванню навичок командної роботи, толерантного ставлення один до одного, збагаченню практичних умінь та навичок. Окрім того, перелічені вище методи спрямовуються на запам'ятовування дітьми соціальних алгоритмів та їх подальшій генералізації у буденному житті.

Таблиця 1

Методи формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та розладом аутистичного спектра

	Метод	Мета	Переваги
Словесні	Бесіда	Розвиток уяви, фантазії, зв'язного мовлення, допитливості, логічного, частково критичного мислення. Творча самореалізація.	Дають змогу розкрити навички зосереджувати увагу, переконувати, доводити свою думку, знаходити вихід із ситуації, проявляти індивідуальність.
	Казкотерапія		
Наочні	Відеоогляд коротких роликів на соціально значущі теми та їх інсценізації	Розвиток зорової уваги, логічного та асоціативного мислення, пізнавального інтересу. Формування навичок співвідносити зображення з практичною реалізацією завдання.	Наочно-чуттєве ознайомлення дітей із подіями та явищами, об'єктами, процесами через малюнки, схеми, графічні зображення, символи. Діти можуть спостерігати за розвитком подій, прослідковувати алгоритми дій, обмірковувати спостереження та вибудовувати логічні, асоціативні алгоритми розвитку подій. Можливість наочно дізнатися про нові способи розв'язання соціальних завдань.
	Перегляд мультфільмів з елементарним соціальним аналізом		
	Робота з соціальними картками та візуальним розкладом		
Практичні	Асоціативні етюди	Виконання практичних вправ та алгоритмів за інструкцією; використання знань, умінь і навичок у практичній діяльності; розвиток уваги, фантазії, творчої уяви, навичок простої імітації, ініціації, самоконтролю, самостійності з поступовим нарощуванням складності практичних завдань.	Передбачають уміння дітей виконувати завдання фахівця за вказівками, поєднання теоретичних аспектів вправ та ігор з практичним застосуванням.
	Ігрові тренінги комунікативні та соціальні ігри		
	Шопінг-історії		
	Соціальні френдінги		
	Творчі мастхеви		

Висновки. Соціально компетентні діти зі складними порушеннями розвитку та діти з розладами аутистичного спектра характеризуються власним соціальним досвідом та здатністю застосовувати його в реаліях соціального середовища, уявленнями про причинно-наслідкові зв'язки у власній поведінці та спроможністю сприймати сторонню точку зору, аналізувати її на елементарному рівні, розуміти алгоритми взаємодії із іншими людьми, навичками

своєчасної прийнятно-гнучкої реакції на перспективні соціальні виклики у буденному житті.

Формуванню соціальної компетентності дітей зі СПР та РАС сприяє використання в корекційно-реабілітаційній роботі таких методів, як гра, соціодраматична гра, інтерактивна віртуальна гра, казка, групове втручання з комбінованими стратегіями, проєктна діяльність, метод стратегій SST та ін. Крім цього, свою

дієвість, за нашими спостереженнями, доводять такі методи роботи, як: соціальні ларпінги, шопінг-історії, френдинги, соціальні картки, методи індивідуального і групового втручання, емоційно-чуттєві підходи SST, спільна робота навчального закладу з батьками, зовнішня підтримка представників дитини, взаємозв'язок навчальної діяльності та позакласної роботи. Реалізація

зазначених методів можлива в умовах детально спланованого корекційно-освітнього процесу при підтримці вузьких фахівців.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо здійснення більш розгалуженої систематизації підходів і методів формування соціальної компетентності дітей із СПР та РАС за окремими нозологіями.

Література

- Виспінська Н. Розвиток соціальних навичок у дітей із розладом аутичного спектра на уроках іноземної мови. / ARCher. 2021. С. 1. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/991> (Дата перегляду: 02.11.2023).
- Гладун Т. Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Старобільськ, 2020. 272 с.
- Горішна Н. Сутність поняття «соціальні навички» та їх вплив на соціальну компетентність дітей з особливими освітніми потребами. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2022. Т. 1, № 1. С. 2.
- Губарева Д. В. Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 011. Київ, 2021. 355 с.
- Кубата Н. П., Айзенбарт М. М. Гра як засіб формування соціальної компетенції у дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. Т. 5, № 57. С. 55.
- Литвишко О. М. Формування основ соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки в дошкільних навчальних закладах : Дис. ... канд. пед. н. Переяслав-Хмельницький, 2019. 270 с.
- Островська К. О. Психологічні основи формування соціальних компетенцій дітей з аутистичними порушеннями : Дис. ... д. пед. н. : 19.00.08. / Київ, 2013.
- Саєнко Т. А. Вплив особливостей дизонтогенезу психічного розвитку на формування навчальної поведінки учнів із розладами аутистичного спектра. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 2(7). С. 158–167. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-8>
- Скрипник Т. Феноменологія аутизму : Монографія. Київ, 2010. 320 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308393.pdf> (Дата перегляду: 02.11.2023).
- Ярмола Н. Формування соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. Т. 1, № 16. С. 3.
- Albert J. Cotugno. Social Competence and Social Skills Training and Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2009. No. 39(9). P. 1268–1277.
- Borca Claudia-Vasilica The Social Skills of Children with Disabilities, *Journal of Educational Sciences*, 2017. v18 n2(36) P. 82–93. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1260373> (Date of access: 02.11.2023).
- Cotugno Albert J. Social Competence and Social Skills Training and Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2009. Vol. 39, P. 1268–1277.
- Craig A. B., Brown E. R., Upright J., DeRosier M. E. Enhancing children's social emotional functioning through virtual game-based delivery of social skills training. *Journal of Child and Family Studies*, 2016. 25(3), P. 959–968. DOI : <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0274-8>
- Duck S. Socially Competent Communication and Relationship Development. *Social Competence in Developmental Perspective* 1987. Chapter 5. P. 91–106. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-009-2442-0_6 (Date of access: 02.11.2023).

- Gresham F. M., MacMillan D. L. Social Competence and Affective Characteristics of Students With Mild Disabilities. *Review of Educational Research*. 1997. Vol. 67, no. 4. P. 377–415. DOI : <https://doi.org/10.3102/00346543067004377>.
- Halberstadt A. G., Denham S., Dunsmore J. C. Affective Social Competence. *Social Development*. 2001. P. 18.
- Hannawa F. Annegret and Spitzberg H. Brian Welcome to the Handbook of Communication Competence : *De Gruyter Mouton*, 2015. DOI : <https://doi.org/10.1515/9783110317459-002>
- Portman Minne Elizabeth, Semrud-Clikeman Margaret A Social Competence Intervention for Young Children With High Functioning Autism and Asperger Syndrome: a Pilot Study. *Autism* 16(6). 2011. DOI : <https://doi.org/10.1177/1362361311423384>
- Soo-Young Hong, Elizabeth A. Steed, Lori E. Meyer, Ibrahim H. Acar et al. The Development of Social Competence in Children with Disabilities / Book Editor(s) : Peter K. Smith, Craig H. Hart 2022. DOI : <https://doi.org/10.1002/9781119679028.ch41>
- Sotelo Marlene Improving social competence in children with autism spectrum disorders through a combined - strategy group intervention: A pilot study / Nova Southeastern University ProQuest Dissertations Publishing, 2009. 66 p.
- Spitzberg Brian. Communication Competence as Knowledge, Skill, and Impression. *Communication Education* 1983. 32(3). P. 323–329. DOI : <https://doi.org/10.1080/03634528309378550>

References

- Vypinska, N. (2021). Development of social skills in children with autism spectrum disorder in foreign language lessons. <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/991> (Date of access: 02.11.2023) (ukr).
- Gladun, T. (2020). Development of social competence of primary school children with autism in inclusive education : thesis for PhD in Pedagogical Sciences: 13.00.05. Starobilsk. (ukr).
- Horishna, N. (2022). The essence of the concept of "social skills" and their impact on the social competence of children with special educational needs. *Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*. Vol. 1, № 1. P. 2. (ukr).
- Hubarieva, D. V. (2021). Formation of the basics of social competence in primary schoolchildren through project activities : thesis for PhD in Pedagogical Sciences: 011. Kyiv. (ukr).
- Kubata, N. P. & Aizenbart, M. M. (2018). Game as a means of forming social competence in senior preschool children. *Young Scientist*. Vol. 5, № 57. P. 55. (ukr).
- Lytvyshko, O. M. (2019). Formation of the basics of social competence of children aged 5-6 years by means of fairy tales in preschool educational institutions: thesis for PhD in Pedagogical Sciences, Pereiaslav-Khmelnytskyi. (ukr).
- Ostrovska K. O. (2013). Psychological bases of formation of social competences of children with autistic disorders: thesis for the degree of the Doctor of Pedagogical Sciences. : 19.00.08. / Kyiv. (ukr).
- Saienko, T. (2022). Influence of the features of mental development dysontogenesis on the formation of educational behavior of schoolchildren with autistic spectrum disorders. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)* : scientific journal / Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 2(7). 158–167 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-8> (ukr).
- Skrypyk, T. (2010). Phenomenology of autism: monograph. Kyiv. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/32308393.pdf> (Date of access: 02.11.2023) (ukr).
- Yarmola N. (2020). Formation of social competence of children with intellectual disabilities. *Education of persons with special needs: ways of development*. Vol. 1, № 16. P. 3. (ukr).
- Borca, Claudia-Vasilica (2017). The Social Skills of Children with Disabilities, *Journal of Educational Sciences* v18 n2(36) P. 82–93. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1260373> (Date of access: 02.11.2023) (eng).

- Cotugno, Albert J. (2009). Social Competence and Social Skills Training and Intervention for Children with Autism Spectrum Disorders *Journal of Autism and Developmental Disorders*. Vol. 39, P. 1268–1277(eng).
- Craig, A. B., Brown, E. R., Upright, J. & DeRosier, M. E. (2016). Enhancing children's social emotional functioning through virtual game-based delivery of social skills training. *Journal of Child and Family Studies*, 25(3), P. 959–968. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0274-8> (eng).
- Duck, S. (1987). Socially Competent Communication and Relationship Development. *Social Competence in Developmental Perspective* Chapter 5. P. 91–106. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-009-2442-0_6 (Date of access: 02.11.2023) (eng).
- Gresham, F. M. & MacMillan, D. L. (1997). Social Competence and Affective Characteristics of Students With Mild Disabilities. *Review of Educational Research*. Vol. 67, no. 4. P. 377–415 <https://doi.org/10.3102/00346543067004377> (eng).
- Halberstadt, A. G., Denham, S. & Dunsmore, J. C. (2001). Affective Social Competence. *Social Development*. P. 18 (eng).
- Hannawa, F. Annegret and Spitzberg H. Brian (2015). Welcome to the Handbook of Communication Competence *De Gruyter Mouton* <https://doi.org/10.1515/9783110317459-002> (eng).
- Portman, Minne Elizabeth & Semrud-Clikeman, Margaret (2011). A Social Competence Intervention for Young Children With High Functioning Autism and Asperger Syndrome: a Pilot Study. *Autism* 16(6). <https://doi.org/10.1177/13623613111423384> (eng).
- Soo-Young, Hong, Elizabeth, A. Steed, Lori, E. Meyer & Ibrahim, H. Acar et al. (2022). The Development of Social Competence in Children with Disabilities / Book Editor(s) : Peter K. Smith, Craig H. Hart <https://doi.org/10.1002/9781119679028.ch41> (eng).
- Sotelo, Marlene (2009). Improving social competence in children with autism spectrum disorders through a combined -strategy group intervention: A pilot study / Nova Southeastern University ProQuest Dissertations Publishing (eng).
- Spitzberg, Brian (1983). Communication Competence as Knowledge, Skill, and Impression. *Communication Education* 32(3). P. 323–329. <https://doi.org/10.1080/03634528309378550> (eng).

METHODS OF FORMING SOCIAL COMPETENCE IN CHILDREN

WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDERS AND AUTISM SPECTRUM DISORDER

Tetiana Sumenko, music director, organizer of cultural and leisure activities, Kharkiv City Center for Comprehensive Rehabilitation for Persons with Disabilities "Promin", Kharkiv, Ukraine, e-mail : mississumenko@gmail.com

The scientific and methodical article is devoted to the problem of finding means of forming the social competence of children with developmental disorders. The sustained interest of foreign and domestic scientists in the raised problem actualized the need for our study of effective methods of forming the social competence of children with complex developmental disorders and children with autism, which was the purpose of the article. In the research process, such methods were used as: analysis of scientific literature, inductive generalization of scientific views and positions regarding the scientific phenomenon of social competence of children with ASD and SPR, systematization of methods of forming social competence of the studied nosological groups. It was found that socially competent children with complex developmental disorders and children with autism spectrum disorders are characterized by their own social experience and the ability to apply it in the realities of the social environment, ideas about cause-and-effect relationships in their own behavior and the ability to perceive a third-party point of view, analyze it at the elementary level, to understand the algorithms of interaction with other people, the skills of a timely, acceptable and flexible reaction to promising social challenges in everyday life. The formation of social competence of children with SEN and ASD is facilitated by the use in correctional rehabilitation work of

such methods as a game, a sociodramatic game, an interactive virtual game, a fairy tale, group intervention with combined strategies, project activities, the method of SST strategies, etc. In addition, according to our observations, such methods of work as: social larpings, shopping stories, friendships, social cards, methods of individual and group intervention, emotional-sensual SST approaches, joint work of the educational institution with parents, external support prove their effectiveness representatives of the child, the relationship between educational activities and extracurricular work. The implementation of these methods is possible only in conditions of carefully planned training with the support of specialists and a number of measures aimed at gaining one's own social experience for interaction in modern society. We see the implementation of a more extensive systematization of approaches and methods of forming the social competence of children with SEN and ASD according to separate nosologies as perspectives for further research.

Key words: social competence, autism spectrum disorder, complex developmental disorder, method, children with psychophysical developmental disorders.

Стаття надійшла до редакції / Received 07.09.2023

Прийнята до друку / Accepted 23.10.2023

Унікальність тексту 99 % (Unicheck ID1015980271)

© Суменко Тетяна Юріївна, 2023

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-18>

УДК 612.789:616-008]:376-056.264

Владислав Володимирович Тищенко

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2449-4722>

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

доцент кафедри логопедії та логопсихології,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,

м. Київ, Україна

vtyshchenko@gmail.com

РОЗЛАДИ ПРАКСИСУ МОВЛЕННЯ: КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕНЬ В УМОВАХ РЕВІЗІЇ ЛОГОПЕДИЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ

У науковій статті розглянуто питання кваліфікації актуального для сучасної логопедичної науки та практики розладу: апраксії та диспраксії мовлення в осіб з порушеннями звуковимови. Розглянуто поняття: праксис, апраксія та диспраксія мовлення. Визначено види праксису та їхню участь в актах створення та реалізації моторної програми вислову. Визначено типологію апраксії та диспраксії мовлення й виокремлено їхні диференційні ознаки як у межах групи порушень праксису мовлення, так і в групі порушень звуковимови загалом. Зокрема показано відмінності кінетичного та кінестетичного праксису й особливості вияву їхніх порушень у мовленні. Так визначено, що кінестетична (аферентна) апраксія мовлення вивляється переважно на рівні порушення звуковимови за типом літеральних парафазій – численних варіативних, нестабільних заміни звуків. Другою особливістю цієї форми апраксії (диспраксії) мовлення є відчутні труднощі автоматизації вже поставлених звуків. Натомість кінетична (еферентна) апраксія мовлення передусім впливає на відтворення складової структури слова та труднощі їх подолання в процесі корекційної (відновлювальної) роботи при відносно збереженій вимові окремих звуків.